

KÜRESEL SAĞLIK

Prof. Dr. Dilek ASLAN

Hipokrat
Yayıncılık

© 2024 KÜRESEL SAĞLIK

ISBN: 978-625-6169-08-1

Tüm hakları saklıdır. 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri yasası gereği; bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Hipokrat Yayınevi'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Kitap içinde kullanılan resim ve bilgilerin sorumluluğu yazara aittir.

Kitap kaynak olarak kullanılmak istendiğinde aşağıdaki gösterim önerilmektedir:
Aslan D. (2024). Küresel Sağlık.Hipokrat Yayınevi, Ankara.

Yazar

Prof. Dr. Dilek ASLAN

Yayıncı

Hipokrat Yayınevi

Grafik-Tasarım

Hipokrat Grafik Tasarım

Baskı - Cilt

Ankara Özgür Matbaacılık Basım Yayın Dağ. San. Tic. A.Ş.

1250 Cadde No: 25 Ostim OSB Yenimahalle / Ankara

Hipokrat
Yayıncılık

Süleyman Sırrı Cad. No:16/2 Sıhhiye
Tel: (0312) 433 03 05 - 15 ANKARA
www.hipokratkitabevi.com

*Dünya'nın mevcut sağlık sorunlarını bütün zorluklar
karşısında yılmadan; akıl, bilim ve dayanışma ile çözüme
çabası içinde olanlara ithafen...*

Kasım 2024

Önsöz

V

Değerli okurlar,

Küresel sağlık*, sağlık ile ilgili ülkelerin sınırlarını aşan gereksinimlere yanıt veren bir bilimdir. Küresel sağlık sorunları, yeryüzünde yaşayan hemen herkesi, daha geniş bir perspektifle de her canlıyı yakından etkileme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle; sağlıkla, halk sağlığıyla ilgili konuların küresel sağlık perspektifinden ele alınması fotoğrafın daha geniş bir zeminde görülmesine, özellikle sağlığın belirleyicileri ile sağlık/hastalık durumu ilişkisinin ortaya konulmasına katkı sağlar.

Sağlığın küresel boyutuna dikkat çeken farklı isimli çalışma alanları da vardır. Örneğin; uluslararası sağlık†, gelişmekte olan ülke sorunlarına gelişmiş ülke perspektifiyle yaklaşır. Adının ne olduğundan bağımsız olarak, önemli olan küresel düzeyde görülen sağlık sorunlarına çözüm üretmektir. Günümüzde küresel sağlık kavramı, bütün ülkelerin sorunlarına yoğunlaşır.

Bu kitapta, Dünya’da öne çıkan sağlık sorunları küresel ölçekte ve tümelci* bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Değişen Dünya dinamikleri, küresel sağlık disiplininin yapı taşları, alanda kullanılan ölçütler, 21. yüzyılda küresel sağlık sorunları, değişen Dünya’nın “yeni” ve “yeniden” görülen sorunları, halk sağlığı etiği açısından değerlendirmeler, küresel sağlık alanında çalışan organizasyonlar kitabın konuları arasında yer almıştır.

Kitabın içeriğinin oluşmasına katkısı olan bütün meslek büyüklerime, meslektaşlarıma, öğrencilerime teşekkür ederim.

Kitabın yazımı ile ilgili beni yüreklendiren ve yazım aşamasında bana destek olan sevgili anneme ve babama teşekkür ederim.

Yararlı olabilmesi dileğiyle...

Dr. Dilek Aslan

Kasım, 2024

* Global health
† International health
‡ Holistic

Yazar Hakkında

vii

Dr. Dilek Aslan, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1994 yılında mezun olmuştur. Dr. Aslan, halk sağlığı tıpta uzmanlık eğitimini 1996-2000 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda sürdürmüştür ve 2000 yılında Halk Sağlığı Uzmanı olmuştur. Dr. Aslan 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Gıda Bilimleri Yüksek Lisans eğitimini tamamlayarak Beslenme ve Gıda Bilimleri alanında Bilim Uzmanı (MSc.) olmuştur. Dr. Dilek Aslan 2004 yılında Yardımcı Doçent, 2005 yılında Doçent ve 2010 yılında Profesör ünvanlarını almıştır.

Dr. Aslan halk sağlığının farklı konularında akademik ve toplumsal çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışma alanları arasında küresel/uluslararası sağlık, toplum beslenmesi, yaşlı sağlığı, sağlık eğitimi, sağlığın geliştirilmesi gibi halk sağlığının temel konuları bulunmaktadır. Dr. Aslan aynı zamanda tütün kontrolü ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.

Dr. Aslan'ın ulusal ve uluslararası düzeyde eğitici görevleri, bilimsel makaleleri, dergi editörlükleri, kitap editörlükleri, kitap bölümü yazarlıkları bulunmaktadır. Dr. Aslan'ın çeşitli düzeylerde mesleki dernek üyelikleri, sağlığın korunması ve geliştirilmesi amacıyla topluma yönelik sürdürdüğü çalışmaları bulunmaktadır. Koronavirüs Hastalığı 2019 pandemisinin başlamasıyla Dr. Aslan topluma doğru bilginin

sunulması konusunda duyduğu sorumluluk gereği Dünya Sağlık Örgütü'nün düzenlediği infodemi yönetimi kursuna katılmış ve infodemi yöneticisi sertifikası almıştır. Dr. Aslan, 2023-2025 dönemi için Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi Risk İletişimi, Toplum Katılımı ve İnfodemi Yönetimi Teknik Danışma Kurulu üyeliği görevini sürdürmektedir.

Dr. Aslan, Türk Geriatri Derneği'nde yönetim kurulu üyeliği görevinde bulunmuştur. Dr. Aslan, Uluslararası Geriatri Eğitimi Federasyonu tarafından Avrupa, Afrika ve Orta Doğu Bölgeleri için Mayıs 2023 döneminde başlatılan IAGG e-TRIGGER kursunun organizasyon komitesinde yer almaktadır.

Dr. Aslan'ın küresel sağlık alanındaki çalışmaları 2008 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı programlarında mezuniyet öncesi ve sonrası gruplara yönelik "uluslararası sağlık" konulu dersleri kapsamında sürmektedir. Yıllar içinde tartışılan "uluslararası sağlık" ve "küresel sağlık" paradigma değişikliği Dr. Aslan'ın bakış açısına ve çalışmalarına yansımıştır.

Dr. Dilek Aslan halen Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Kasım 2024

İçindekiler

ix

KISIM I KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Bölüm 1	
Değişen Dünya	3
Bölüm 2	
Kavramlar	11
Bölüm 3	
Küresel Sağlık ile İlgili Seçilmiş Belgeler	19
Bölüm 4	
Küresel Sağlık Alanında Kullanılan Bazı Ölçütler	29
Mortalite Ölçütleri	30
Beslenme ile İlgili Ölçütler.....	32
Demografik Ölçütler	33
Kaynakların Kullanımı ve Hizmet Başarısını Değerlendiren Bazı Ölçütler	34
Hastalık Yüğü ile İlgili Göstergeler.....	35

KISIM II KÜRESEL SAĞLIĞIN 21. YÜZYIL İÇİN ÖNCELİKLERİ

Bölüm 5	
Ulusların Sınıflandırılması	39
Coğrafi Özellikler	39
Gelişmişlik Düzeyi.....	39
Sağlığın Diğer Belirleyicileri İçin Örnekler	41

Bölüm 6**Göç/Yer Değiş-tirmeler, Nedenleri ve Çözüm Önerileri45**

Göç Nedenleri Arasında İnsani Acil Durumlar	47
Bazı Uluslararası Dayanaklar.....	48
Dünya'da Güncel Durum	49
Öne Çıkan Sorunlar	50

Bölüm 7**Enfeksiyon Hastalıkları.....53**

Temel Kavramlar	53
Tarihsel Süreçte İz Bırakan Enfeksiyonlar	54
Küresel Sağlık Açısından Önemli Olan Diğer Hastalıklar ve Durumlar	65
Enfeksiyon Hastalıkları ile Mücadelede Neler Yapmalı?.....	67

Bölüm 8**Bulaşıcı Olmayan Hastalıklara İlişkin Notlar73****Bölüm 9****Beslenme Sorunları79**

Yetersiz Beslenme Sorunları.....	79
Dengesiz Beslenme Sorunları	82
Malnütrisyon Açısından Risk Grupları	84
Malnütrisyonun Belirleyicileri	84
Malnütrisyonun Önlenmesine Yönelik Öneriler	85
Gıda Güvenliği ile İlgili Sorunlar	87

Bölüm 10**Ağız Sağlığı Sorunları ile İlgili Genel Perspektif.....93****Bölüm 11****İncinebilirlik ve İncinebilir Gruplar97**

Kavramsal Çerçeve	97
Çocuklar ve İncinebilirlik	98
Kadınlar ve İncinebilirlik	100
Yaşlılar ve İncinebilirlik.....	101
Yetiyitimi Olan Bireyler ve İncinebilirlik	103

Bölüm 12

Öncelikli (Küresel) Çevre Sağlığı Sorunları.....107

Hava Kirliliği..... 108

İklim Değişikliği 108

Kimyasallar..... 110

Bölüm 13

Dijitalleşen Dünya'nın Öncelikli Sorunları115

Bölüm 14

Gereksinim Duyulan Küresel Sağlık Araştırmalarına Yaklaşım.....119

Bölüm 15

Etik Açısından Kısa Değerlendirmeler123

KISIM III

KÜRESEL SAĞLIK İÇİN İŞ BİRLİKLERİ VE FARKINDALIK ÇALIŞMALARI

Bölüm 16

Küresel Sağlık Alanında Çalışan Bazı Organizasyonlar129

Birleşmiş Milletler (BM) ve Bağlı Organizasyonlar 129

Diğer Organizasyonlar..... 136

Bölüm 17

Küresel Sağlık Alanında Seçilmiş “Farkındalık” Günleri141

Sonuç Yerine145

Kısaltmalar

xiii

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AI	Yapay Zeka; <i>Artificial Intelligence</i>
BCG	Bacillus Calmette Guerin
BKİ	Beden Kütle İndeksi
BM	Birleşmiş Milletler
BoH	Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar
°C	Santigrad
COVID-19	Koronavirüs Hastalığı-2019; <i>Coronavirüs Disease-2029</i>
CYBE	Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar
DDT	Diklorodifeniltrikloroetan
DSA	Dünya Sağlık Asamblesi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü; <i>World Health Organization</i>
DTB	Dünya Tabipleri Birliği
ECDC	Avrupa Hastalıkların Önlenmesi ve Kontrol Merkezi; <i>European Centre for Disease Prevention and Control</i>
EUL	Acil Kullanım Listesi; <i>Emergency Use Listing Procedure</i>
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü; <i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>
GII	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi; <i>Gender Inequality Index</i>
H1N1	Influenza A (H1N1)
HDI	Human Development Index
HIV/AIDS	Human Immunodeficiency Virus/Acquired Immune Disease Syndrome
HTLV-1	İnsan T-lenfotropik Virüs
HPV	Human Papilloma Virus

HSV	Herpes Simplex Virus
IARC	Uluslararası Kanser Araştırmalar Kurumu; <i>International Agency on Cancer Research</i>
IFA	Uluslararası Yaşlanma Federasyonu; <i>International Federation on Ageing</i>
IFRC	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu; <i>International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies</i>
IOM	Uluslararası Göç Örgütü; <i>International Organization for Migration</i>
kg	Kilogram
KOAH	Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı
m ²	Metre kare
MERS	Orta Doğu Respiratuvar Sendromu; <i>Middle East Respiratory Syndrome</i>
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
MSF	Sınır Tanımayan Doktorlar; <i>Médecins Sans Frontières</i>
NTDs	İhmal Edilen Tropikal Hastalıklar; <i>Neglected Tropical Diseases</i>
OCHA	Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi; <i>United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs</i>
PEN	<i>Package of Essential Noncommunicable Diseases</i>
SARS	Şiddetli Akut Respiratuvar Sendromu; <i>Severe Acute Respiratory Syndrome</i>
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
UICC	Uluslararası Kanser Kontrol Örgütü; <i>Union for International Cancer Control</i>
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı; <i>United Nations Environment Programme</i>
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu; <i>United Nations Development Programme</i>
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu; <i>United Nations Population Fund</i>
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği; <i>United Nations Refugee Agency</i>
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu; <i>United Nations International Children's Emergency Fund</i>
UNISDR	Birleşmiş Milletler Afer Risk Azaltımı Birimi; <i>United Nations Office for Disaster Risk Reduction</i>
UST	Uluslararası Sağlık Tüzüğü
WFP	Dünya Gıda Programı; <i>World Food Programme</i>